



**Arap Dilinde İ'lâl Kuralları ve Uygulamalı Örnekleri**  
*Arabic Verb Inflection (İ'lâl) Rules and Practical Examples*

**Selman Yeşil**

Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Mütercim-Tercümanlık  
Bölümü (Arapça)

*Assistant Professor Dr., Siirt University, School of Foreign Languages, Department of Translation  
and Interpreting (Arabic)*

Siirt, Turkey

syesil4@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5885-0302>

**Makale Bilgisi / Article Information**

**Makale Türü / Article Types:** Araştırma Makalesi / Research Article

**Geliş Tarihi / Received:** 13 Mart / March 2019

**Kabul Tarihi / Accepted:** 26 Nisan / April 2019

**Yayın Tarihi / Published:** 15 Haziran / June 2019

**Cilt / Volume:** 10 Sayı / Issue: 22 Sayfa / Pages: 270-285

**Atıf / Cite As:** Yeşil, Selman. "Arap Dilinde İ'lâl Kuralları ve Uygulamalı Örnekleri [Arabic Verb Inflection (İ'lâl) Rules and Practical Examples]". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi – Şırnak University Journal of Divinity Faculty* 10/22 (June 2019): 270-285.

<https://doi.org/10.35415/sirnakifd.539575>

**Copyright** © Published by Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Şırnak, Türkiye (Şırnak University, Faculty of Divinity, Şırnak, 73000 Turkey). All rights reserved.

## Öz

Fiil, Arap dilinde cümleyi oluşturan temel unsurlardan biridir. Fiillerin ifade ettiği anlamlara göre kullanıldığı kipleri ve çekim esnasında geçirdiği değişimleri ele alan bilim dalına 'Sarf ilmi' denir. Arapçada kökeninde 'illet harfleri' olan elif (ا), vâv (و), yâ (ي) harflerini barındıran ve 'mu'tel' olarak isimlendirilen fiillerin çoğu i'lâl/değişime uğramaktadır. Bu değişim, özellikle Arapçayı sonradan öğrenenler için uygulanması zor bir hususu teşkil ettiği gibi zihinlerde Arapça öğrenimi açısından aşılmaz bir engel olarak da görülmektedir.

Arapçada fiillerdeki değişim iki ana bölümde incelenebilir. Birincisi genel ilkeler çerçevesinde ve hemen hemen tüm örneklerde gelişen değişimlerdir. Bu tür değişimlere 'Sarfî/kiyâsî değişimler' denilir. İkinci tür değişim ise kurala dönüşmemiş ve lokal düzeyde kalmış değişimlerdir. Bu tür değişimlere de 'Lugavî/ semâ'î değişimler' denilir. Çalışmada ilke olarak sarfî değişimler ele alınacaktır. Fonetik uyumu amaçlayan değişimin Arap dilini sonradan öğrenenler için bazı zorluklar barındırdığı da bir gerçektir. Ancak fiillerdeki değişimin nedenleri ve hemen hemen tüm örneklerdeki yeknesaklığı göz önünde bulundurulduğunda söz konusu değişimin tamamen belirli kurallar ekseninde geliştiği görülecektir. Bu kuralların bilinmesiyle örneklerdeki değişimin nedenleri de anlaşılacaktır. Bu amaçla çalışmamızda Arapça fiillerdeki i'lâl kurallarının perde arkası irdelenecek ve söz konusu kuralların geçerliliği örnekler ışığında incelenecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Arap Dili ve Belagati, Sarf ilmi, i'lâl kuralları, İlet harfleri, Sahih fiiller, Mu'tel fiiller

## Abstract

The verb is one of the basic elements of the Arabic language. The study which focuses on modals and inflectional suffixes according to the meaning of the verb is called "sarf". Most of the verbs including letters such as alif (ا), vâv (و), yâ (ي) in Arabic are called "mu'tel" and these verbs undergo some change in sentences. This change creates a major problem for beginner learners in Arabic in practice and it gives the impression that learning Arabic is difficult and it is quite hard to overcome this difficulty.

The most change in the Arabic language is in verbs. It is a fact that this change, which aims at phonetic adaptation, has difficulty for Arabic language learners. However, if the causes of these changes in verbs are known with some specific examples, it will be easily realized that these changes depend on some basic rules and anyone aware of these rules may easily learn Arabic. In this regard, this study deals with the rules of these changes in the light of examples for each rule.

**Keywords:** Arabic Language and Rhetoric, i'lâl Rules, Sarf Science, Ilet Letters, Saheeh Verbs, Mutel Verbs

## GİRİŞ

Arapçada cümleyi oluşturan temel unsurlar; isim, fiil ve harf olmak üzere üçe ayrılır. Bu öğeler içerisinde gerek çekim gerekse de ek alımında en çok değişime uğrayanı fiildir. Fiillerin ifade edeceği anlama göre kullanıldığı kipleri ve çekim esnasında geçirdiği değişimleri ele alan bilim dalına *sarf ilmi* denir.<sup>1</sup> Fiil farklı açılardan tasnife tabi tutulabilir.<sup>2</sup> Örneğin barındırdığı harf sayısı açısından *sülâsi* ve *rubâtî*<sup>3</sup>, ek harf alıp almama açısından *mucered* ve *mezîd*<sup>4</sup>, köken itibarıyla sahip olduğu harflerin çeşidine bağlı olarak *sahîh* ve *mu'tel*<sup>5</sup> fiiller olarak gruplandırılır.<sup>6</sup>

Fiillerin sahîh ve mu'tel olarak gruplandırılmasının temelindeki neden Arap alfabesindeki harflerin bir kısmının farklı bir harfe dönüşme yapısına sahip olmasıdır. Bu harfler kendi özlerinden uzaklaşıp bir diğer harfe dönüştükleri için olağana aykırı olan hastalığa benzetilerek *illet harfleri* olarak isimlendirilmiştir.<sup>7</sup> Ancak bu harflerin dönüşümü rastlantıya ve keyfiliğe bırakılmamış, fonetik uyum kaidelerini gözetten bir takım kurallara ve Arapların dil zevkine bağlanmıştır.<sup>8</sup>

Sesli iletişimde kelimelerin akıcılığı ve kulağa hoş gelmesi gayesiyle hemen hemen tüm dillerde benzer kurallar bulunmaktadır. Türkçede (*kitap/kitabı*) örneğinde olduğu gibi sonu sert ünsüzlerle biten kelimeler ek aldığı anda kelimenin sonundaki ünsüz yumuşayarak başka bir harfe dönüşür. Arapçada Türkçeden

1 Muhammed b. Mustafâ b. Hasan el-Hudârî, *Hâşiyetu'l-Hudârî 'alâ İbn 'Akîl* (Kahire: ts.), 2: 184.

2 Fiilin kısımları hakkında genel bilgi için bk. Muhammed Sâlim Muhaysin, *Tasrifu'l-ef'âli ve'l-esmâ'* (Beirut: Dâru'l-kitabi'l-Arabî, 1987), 61-227.

3 Radiyuddîn Muhammed b. Hasan el-Esterâbâdî, *Şerhu-Şâfiye*, nşr. Muhammed Muhyiddin v.dğr. (Beirut: 1982), 1: 7; Sa'duddîn Me'sûd b. 'Umer et-Taftâzânî, *Şerhu Sa'diddîn 'alâ Tasrifî'z-Zencânî* (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi Yayınları, ts.), 13.

4 Ahmed b. Muhammed el-Hamelâvî, *Şeza'l-'arf fi fenni's-sarf*, thk. Nasrullah Abdurrahman (Riyad: Mektebetu'r-ruşd, ts.), 29.

5 Muhammed b. Pir 'Alî el-Birgivi, *Kifâyetu'l-muntehi 'alâ Kifâyeti'l-mubtedî* (y.y. ts.), 26.

6 Hudârî, 2: 186.

7 İmil Bedî' Ya'kûb, *Kâmûsu'l-mustalahâtî'l-ıuğaviyye ve'l-edebiyee* (Beirut: Dâru'l-ilm, 1987), 303.

8 Mustafa Kırkız, "Dilbilim Tekniği Açısından Arapçanın Korunmaya Alınışı" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/1 (Haziran 2010): 324-325; Husain Aswad, "Câhiliye Dönemi Belâgat Düşüncesinden Kesitler", *Mecelletü't-turâsi'l-Arabî* 116 (2009): 221.

farklı olarak bu değişim sadece kelime sonlarında olmayıp kelimenin ortasında da olabilmektedir. Ayrıca bu harfler sadece değişmekle kalmayıp bazen kelimelerden tamamen atılabilmektedir. Bunun temelinde konuşmanın kolaylaştırılması ve akıcılığının sağlanması amacı yatmaktadır. Yapılan bütün değişimlerin arkasındaki temel amaç budur.<sup>9</sup> Araplar bu amaç için gerekli uygulamayı yapmaktan da çekinmemiştir.

Arapçadaki bu illet harflerinin gerek değişim gerekse de hazif kurallarının bilinmesi, değişime veya hazfe uğramış kelimelerin anlamlarının anlaşılmasında ve sözlüklerde taranabilmesinde önemli bir role sahiptir. Bununla birlikte illetli harflerin değişim kurallarının bilinmesi, kullanıcıya tümdengelim yöntemine dayanarak her fiili Araplardan duymak zorunda kalmaksızın doğru kullanım imkanı da sağlamaktadır.

## 1. İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

Söz konusu kuralların detayına ve örneklerine girmeden önce, konunun daha iyi anlaşılması için konuyla ilişkili kavramların bilinmesinin gerekli olduğu kanaatindeyiz. Bu kavramları kısaca şöyle sıralamak mümkündür:

### 1.1. Sahih Harfler

Arap alfabesini oluşturan tüm harfler aynı fonetik yapıya sahip olmadığı gibi değişim açısından da farklıdırlar. Bazı harfler kullanıldığı yer veya karşılaştığı harflerden etkilenmeyip hep aynı mahreç ve sıfatlarda kullanılırken bazı harfler ise kullanıldığı yer veya karşılaştığı harflerden dolayı başka bir harfe dönüşebilmektedir. Hiç bir şekilde değişmeyen harflere sahih harf denilir.<sup>10</sup>

افتعال kalıbından olan اصطر، اصطر، gibi örneklerde görülen ve sadece belli kalıplara özgü değişimler ile tecvit kuralları gereği sahih harflerde ortaya çıkan değişimler, lokal düzeyde kaldığından çalışma kapsamına alınmamıştır. Zaten tecvit kuralları gereği oluşan değişimler arızî bir durum olduğundan yazıya yansıtılmamaktadır.

### 1.2. İlet Harfleri

Gerek sahip olduğu hareke gerekse de karşılaştığı harfler nedeniyle hem fonetik hem de yazım olarak kalb veya hazif şeklinde değişim geçiren harflere illet harfleri denilir.<sup>11</sup> Verilen tanıma göre elif, vâv ve yânin yanı sıra hemze de illet

9 Ebu'l-Feth 'Usmân İbn Cinnî, *el-Hasâ'is*, thk. Muhammed 'Alî en-Neccâr (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2003), 1: 100, 317.

10 Râcî el-Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufassal fi 'ilmi'l-'Arabî*, nşr. İmil Bedî' Ya'kûb (Lübnan: Dâru'l-kutubi'l-Arabiyye, 1997), 219.

11 İmil Bedî', *Kâmûsu'l-mustalahât*, 303.

harflerinden sayılacaktır. Zira örneklerde görüleceği üzere hemze de hem fonetik hem de yazım itibarıyla değişim geçirmektedir.

### 1.3. Sahîh Fiil

Kökene itibarıyla tüm harfleri sahîh harflerden oluşan, içinde illet harfleri barındırmayan fiillerdir. Fiilde bu illet harflerinden herhangi birisi bulunmuyorsa, o fiile “*hastalıklı olmayan fiil*” manasında “sahîh fiil” denir.<sup>12</sup> “أَكْرَمَ، نَصَّرَ” gibi fiiller, sahîh fiile birer örnektir.

### 1.4. Mu'tel Fiil

Mu'tel fiil ise sahîh fiilin aksine kökeni itibarıyla içerisinde illet harflerinden en az birini barındıran fiillerdir. Misâl (*ilk harfi illet harfi olan*), ecvef (*ikinci harfi illet harfi olan*), nakıs (*üçüncü harfi illet harfi olan*) ve kendi içerisinde iki tali başlık barındıran lefif olmak üzere dört ana gruba ayrılır.<sup>13</sup>

### 1.5. Hazif

Arapçada; cümlenin, kelimenin, harfin ve harekenin hazfi olmak üzere dört çeşit hazif (الْحَذْفُ) vardır.<sup>14</sup> Ancak harf ve hareke dışındaki hazifler belâgat ilmi çerçevesinde cereyan eden olgular olduğundan konumuzla herhangi bir ilintisi bulunmamaktadır. Ayrıca lehçe veya mahalli kullanımlar sonucu ortaya çıkan, herhangi kapsayıcı ve bağlayıcı kuralı olmayan harf düşümleri de hazif olarak görülmemelidir.

Hazif olgusu, ‘*Arap dilinin genel ilkeleri çerçevesinde kelimedede olması gereken harf veya harekenin anlamı etkilemeden belli şartlar çerçevesinde kelimededen atılmasıdır*’ şeklinde tanımlanmıştır.<sup>15</sup> Hazif, uygulanma şekli açısından da iki kısma ayrılmaktadır.<sup>16</sup> İlki belli bir kurala dayanan ve söz konusu kuralın oluştuğu tüm örneklerde uygulanan kıyâsî haziftir. Diğeri ise semâ’î olarak isimlendirilebilecek ve sadece bazı örneklerde uygulanan, belirli kurallar çerçevesinde gelişmeyen haziflerdir.

### 1.6. İ'âl/İbdâl

İ'âl ve ibdâl kavramlarını genel anlamda ‘belli şartların oluşumu neticesinde harflerin veya harekelerin başka bir harfe ya da harekeye dönüştürülmesi’ olarak

12 Birgivi, *Kifâyetu'l-muntehi*, 26; Antuvân ed-Dahdâh, *Mu'cemu'n-nahvi'l-Arabi*, nşr. Corc Mitri 'Abdulmesih (Lübnan: 1996), 231.

13 Taftâzânî, *Şerhu Sa'diddîn*, 121.

14 İbn Cinnî, *el-Hasâ'is*, 2: 140.

15 Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufassal*, 215.

16 'Umer b. Sâbit es-Semânîni, *Şerhu't-tasrif*, thk. İbrâhim b. Suleymân el-Bu'aymî (Riyâd: Mektebetu'r-ruşd, 1999), 373.

tanımlamak mümkündür.<sup>17</sup> Bazı dilciler iki kavramı eş anlamlı görürken bazıları ise ikisi arasında bir ayrımın söz konusu olduğunu iddia etmiş ve değişimin; اِضْطَلَحَ\قَوْلٌ\فَعَالٍ gibi sahîh fiillerde olması durumunda ibdâl olarak isimlendirildiğini, اِضْطَلَحَ\قَوْلٌ\فَعَالٍ gibi illetli bir fiilde olması durumunda ise i'lâl olarak nitelendirildiğini belirtmişlerdir.<sup>18</sup> Şu var ki i'lâl büyük oranda kıyâsî iken ibdâl daha çok semâidir.

### 1.7. İdgām

Asıl amacı dilde kolaylığın sağlanması olan idgām, sakin olan bir harfin, akabindeki misli veya yakın mahrecli olan harfe katılarak tek harf gibi okunmasıdır.<sup>19</sup> Sarf açısından idgāmın vacip, câiz ve mümteni' kısımları bulunmaktadır.<sup>20</sup>

### 1.8. Vezin-mevzûn

Vezin-mevzûn ilişkisi, çekimli dil grubundan olan Arap dili eğitiminde temel bir prensiptir. Bu prensibin mantığının çözümlenmesiyle bir kökten farklı anlamlar ifade edecek yeni kelimelerin elde edilmesi kolaylaşır. Kök kelimedenden genel ilkeler çerçevesinde türetilen kelimelerle iletişim ihtiyacı giderilir.

Genel kabul görmüş kullanımlardan yola çıkan dilbilimciler, dil eğitiminde kullanılacak metotlar geliştirmişlerdir. Bu metotlarda Arap dilinin değişime uğramamış ve genel kabul görmüş kullanımlarını sembolize edecek ve eğitimde örneklik teşkil edebilecek فَعَلَ kipi, gerek barındırdığı harflerin telaffuz kolaylığı gerekse de taşıdığı eylem anlamı nedeniyle ölçü olarak kabul edilmiştir. Bir fiilin kök harflerinin ve köke eklenebilecek harflerin neler olduğu bu ölçü üzerinden gösterilmiştir. Bu nedenle herhangi bir ek alma durumunda olmayan على إلى gibi harfler vezne tabi tutulmamıştır.<sup>21</sup>

Fiillerin ilk kök harfi *fau'l-fiil* (فَاءُ الْفَعْلِ), ikinci harfi 'aynu'l-fiil (عَيْنُ الْفَعْلِ), üçüncü harfi *lâmu'l-fiil* (لَامُ الْفَعْلِ) olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca fiilin kullanım şekilleri tetkik edilerek toplamda otuz beş kalıp olduğu tespit edilmiştir. Ardından bu kalıplar فَعَلَ örneği ile sembolize edilmiştir. Neticede sembol olarak kullanılan فَعَلَ kalıbı diğer fiillere ölçü olmuş ve vezin olarak nitelendirilmiştir. Bu vezne uyanlara da mevzûn denilmiştir. Bu vezinlerin bilinmesi hem fiillerin kökeninin çözümlenmesine hem de değişim geçiren fiillerin geçirdiği değişim aşamalarının takip edilebilmesine imkan sağlar.

17 Muhammed b. Ali es-Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân 'alâ Şerhi'l-Eşmûni 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, nşr. (İstanbul: Kahraman Yayınları/Dâru kahraman li'n-neşri ve't-tevzi', 1984), 4: 279; ed-Dahdâh, *Mu'cemu'n-nahvi'l-Arabî*, 42; Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufassal*, 10, 334.

18 Hudari, *Hâşiyetu'l-Hudari 'alâ İbn 'Akil*, 2: 192.

19 Dahdâh, *Mu'cemu'n-nahvi'l-Arabîyy*, 7; Esmer, *el-Mu'cemu'l-mufassal*, 49.

20 Taftâzânî, *Şerhu Sa'ididdin*, 107.

21 Semânîni, *Şerhu't-Tasrif*, 191-192.

## 2. GENEL SARF KURALLARI VE ÖRNEKLERİ

Arapçada prensip olarak kolaylık ve harfler arasında fonetik uyum gözetilmiştir. Bunun için mahreçleri birbirine yakın harf ve hareketlerin uyum içerisinde kullanılmasına özen gösterilmiştir. Bu realite tecvit kurallarında da kendini göstermektedir. Arapların fonetik uyuma gösterdiği önem tıpkı gramer kuralları gibi yasalaşmış ve genel geçer bir kisveye bürünmüştür. Sarf kurallarının bilinmesi kullanıcıya ana kökten türeyen ancak değişim nedeniyle olması gereken vezinde olmayan kelimelerin tanınmasına ve çözümüne geniş bir imkan sunar. Bu nedenle kuralların detaylı tanıtılması ve örnekler ışığında gösterilmesi önem arz eder. Yaygın sarf kurallarını örnekleriyle maddeler halinde şöyle sıralamak mümkündür:

### 2.1. Vâv ( و ) ile Yâ ( ي ) Harekeli Olup Kendilerinden Önceki Harf Fethalı Olsa Elife Dönüşürler<sup>22</sup>

Bu kural herhangi bir engelin bulunmaması durumunda uygulanan ve neredeyse istisnası bulunmayan bir kuraldır. Zira elif Arap alfabesindeki en sade ve telaffuzu kolay harftir. Fethanın biraz uzatılmasıyla elif harfi elde edilir. فَاعَلْ, فاعَلْ ve فاعَلْ kalıplarındaki elifler hariç bütün elifler vâv veya yâdan elde edilmiştir.<sup>23</sup> Bu harflerin sonradan sakin olması bu kuralın uygulanmasına engel değildir.

Ancak vâv veya yâdan sonra gelen harfin sakin olması durumunda vâv ve yânın elife dönüştürülmesi iltikâu's-sâkineyne<sup>24</sup> neden olacağından kural bu örneklerde uygulanmaz.<sup>25</sup> قَامَسَ gibi örneklerde yânın elife dönüştürülmesinin nedeni budur. Vâvın harekeli olup mâ-kablinin fetha olması nedeniyle elife dönüştürülmesine şu örnekleri vermek mümkündür:

Ecvef fiillerde ister mucerred ister mezid fiiller olsun vâv veya yâ harekeli olsa ve mâ-kabli fethalı olsa elife dönüşürler. Örneğin; قَامَسَ fiili, sülâsî mucerred bir fiildir. Arapçada sahîh olan sülâsî mucerred fiillerin tümü üç heceli olur. Bu durumda söz konusu fiilin de قَوَلَ olması gerekir. Ancak yukarıda zikrettiğimiz kural gereği vâv elife dönüştürülmüştür. Arapların bu fiili olması gerektiği şekilde kullanmayıp قَامَسَ şeklinde kullanmaları, tahfif için geliştirilen söz konusu kuraldan kaynaklanmaktadır.

Bu durum yâ harfi için de geçerlidir. Mesela بَاعَ fiili de sülâsî mucerred bir fiildir. Arapçada sülâsî fiillerin vezin olarak üç heceli olması gereğinden hareketle bu

22 Ebu'l-Hasan 'Ali b. Mu'min İbn 'Usfûr el-İşbili, *el-Mumti'u'l-kebir fi't-tasrif*, thk. Fahrüddin Kabâve (Beyrut: Mektebetu Lübnan nâşirûn, 1996), 380, 384; Hudarî, *Hâşiyetu'l-Hudarî*, 2: 204.

23 Hudarî, *Hâşiyetu'l-Hudarî*, 2: 188.

24 Arapçada iki sakin harfin ardışık gelmesine iltikâu's-sâkineyn denir. Bu durum sadece birinci sakin harfin med harfi olması ve ikincisinin ise idgâmlı olması durumunda hoş karşılanmıştır. Geniş bilgi için bk. Taftâzânî, *Şerhu Sa'diddîn*, 86.

25 Hudarî, *Hâşiyetu'l-Hudarî*, 2: 204.

fiilin بَيْعَ olarak telaffuz edilmesi gerekir. Ancak yâ, harekeli olup mâ-kabli fethalı olduğundan tahfif amacıyla elife dönüştürülmüştür.

حَفَافِ fiilinin müzarisi olan حَفَافِ fiilinde ise farklı bir durum söz konusudur. Zira vezin kuralı gereği bu fiilin olması gereken şekli حَفَافِ'dir. Vâvın harekesi kendisinden önceki sahîh ve sakin olan ح harfine nakledilmiş ve sonrasında da elife dönüştürülmüştür. Vâv harfinin sonradan sakin olması elife dönüşmesine engel olarak görülmemiştir. Zira yukarıda da işaret edildiği üzere önemli olan vâv ve yâ'nın aslı bir harekeye sahip olmalarıdır. Bu harekenin sonradan kaybedilmesi bu kuralın uygulanmasına engel değildir. Eğer bu harfler (قَوْمٌ) (بَيْعٌ) örneklerinde olduğu gibi aslında sakin ise elife dönüştürülmezler.

Ecvef fiiller için verdiğimiz bu örnekler, fiilin değişim geçirmiş en basit halidir. Bu fiiller çekim esnasında daha girift değişimlere uğramaktadır. Örneğin قَالِ ve بَاعِ fiilleri, birinci tekil şahısta قَالِ/بَاعِ şeklinde telaffuz edilir. Ancak asılları itibarıyla قَالِ/بَاعِ veznindedirler. قَالِ/بَاعِ şeklinde kullanılmaları ise ortada bulunan vâv ve yâ'nın elife dönüşmelerinden ve sonrasında meydana gelen iltikâu's-sâkineyn nedeniyle elifin düşürülmesinden kaynaklanmıştır. İlk harfin قَالِ fiilinde ötelenmesi fiilin kökeninde vâvın bulunduğunu, بَاعِ fiilinde esrlenmesi ise fiilin kökeninde yâ'nın bulunduğunu göstermek içindir.<sup>26</sup>

Başta da belirtildiği üzere vâv ve yâ'nın elife dönüşmesi için mâ-kablinin (onlardan önceki harfin) fethalı olması ve onlardan sonra da aslen sakin bir harfin bulunmaması gerekir. Nitekim بَاعِ/قَالِ fiillerinde vâv ve yâ harekeli olmalarına rağmen kendilerinden önceki harf sakin olduğundan elife kalb edilmemişlerdir. رَوَى fiilinde de vâv harekeli mâ-kabli fethalı olmasına rağmen kendisinden sonra sakin bir harf bulunduğu için elife dönüştürülmemiştir. Zira bu durumda iltikâu's-sâkineyn durumu ortaya çıkacaktır. Arapça gramer kurallarının genelinde olduğu gibi bu kuralın da bazı istisnaları bulunmaktadır. Mesela عَوَرَ fiilinde vâv, harekeli ve mâ-kabli fethalı olmakla birlikte elife dönüştürülmemiştir.<sup>27</sup>

## 2.2. Vâv veya Yâ Harekeli Olup Mâ-Kabli Sahîh ve Sakin Bir Harf ise Harekeleri Mâ-Kabline Nakledilir<sup>28</sup>

Bu kural fonetik uyumun sağlanması açısından önemlidir. Zira bu sayede illet harfleri hem harekenin ağırlığından kurtarılmakta hem de med harfine dönüştürülmeleri sağlanabilmektedir. Bu kuralın uygulanması sonrasında vâv ve yâ arızî bir şekilde sakin olduklarından harekeli kabul edilmekte ve kendilerinden önceki

26 Taftâzânî, *Şerhu Sa'diddin*, 137.

27 Bu tür örneklerde kuralın uygulanmama nedeni için farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Konu hakkında geniş bilgi için bk. Semânîni, *Şerhu't-tasrif*, 297-298.

28 Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân*, 4: 320; Hudarî, *Hâşiyetu'l-Hudarî*, 2: 206.



harf fethalı olması durumunda elife dönüştürülmektedirler. Söz konusu kuralın bulunduğu fiillere şu örnekler verilebilir:

أَجَابَ fiili sülâsî fiillerin bir harf eklenerek elde edilen أَفَعَلَ kalıbındandır. Vezin itibarıyla أَجَوَبَ şeklinde kullanılması gerekmektedir. Ancak yukarıda da işaret edildiği gibi vâv harekeli mâ-kabli ise sahîh ve sakin bir harftir. Bu durumda vâvın harekesi mâ-kabline nakledilerek fiil أَجَوَبَ şekline dönüştürülür. Bu durumda vâv her ne kadar sakin gözüксе de mevcut hareke aslı itibarıyla ona ait olduğundan harekeli kabul edilmiş ve ondan önceki harfin fethalı olması nedeniyle de elife kalb edilerek fiil أَجَابَ şeklinde kullanılmıştır.

يَكُونُ fiili يَفْعُلُ vezninde olan ecvef bir fiildir. Normalde يَكُونُ şeklinde kullanılması gerekiyordu. Ancak vâv harekeli olup mâ-kabli sahîh ve sakin bir harf olunca vâvın harekesi mâ-kabline nakledilmiştir. يَبِيْعُ fiilinde de aynı durum söz konusudur. Aralarındaki fark ise bu fiilin يَفْعُلُ vezninde ve yâlı olmasıdır. Bu fiilin olağan durumda يَبِيْعُ şeklinde okunması icap ederdi. Ancak illet harfi olan yâ harekeli olup kendisinden önce sakin bir harf olunca yânın harekesi nakledilmiştir. Bu işlem neticesinde illet harfleri harekeden kurtarılarak rahat telaffuz edilebilecek med harflerine dönüştürülmüştür.

### 2.3. Bir Kelimede Sakin Olan İlet Harfinden Sonra Sakin Bir Harf Gelirse İlet Harfi Hazfedilir<sup>29</sup>

Özellikle mu'tel fiillerde yaygın bir şekilde uygulanan bu kural, iltikâu's-sâkineyn caiz olmaması kuralının bir yansımasıdır. Söz konusu kuralın uygulanması neticesinde fiilin fonetik yapısında eksilme olduğu gibi vezin yapısında da değişim meydana gelir ki bu değişimin kaynağını bilmemek fiilin kökünün ve anlamının bilinmesi hususunda zorluklara neden olmaktadır. Bu kuralı aşağıdaki örnekler üzerinde görmek mümkündür.

(a) رَمَى رَمِيَا رَمَوْا رَمَتْ رَمَتَا رَمَبْنَ رَمَيْتَ.....

Verilen örnekte görüldüğü üzere çekimi yapılan bu fiil bazen sahîh fiiller gibi dört harfli bazen de bir harf eksilerek üç harfli kullanılmaktadır. Bunun nedeni illetli harfin kendisinden sonra sakin bir harf ile karşılaşması sonucunda hazfedilmesidir. Nitekim رَمَوْا kipi değişime uğramamış olsaydı فَعَلُوا vezninde رَمِيُوا şeklinde kullanılması gerekirdi. Ancak 'vâv ve yâ harekeli olsa ve kendilerinden önceki harf fethalı olsa bu harfler elife dönüştürülür' kuralı gereği yâ elife dönüştürülmüştür. Bu değişim sonucunda fiilin رَمَاوُا şekline dönüştüğü varsayılır. Hem elif hem de bitişik zamir olan vâv sakin olduğundan iltikâu's-sâkineynden kurtulmak amacıyla ikisinden birisinin atılması zorunluluğu ortaya çıkar. Bitişik zamirden ziyade yâ harfinden neşet eden elifin atılması tercih edilir. Zira zamir müstakil bir anlam ifade

29 Taftâzânî, Şerhu Sa'diddin, 173.

eden ayrı bir kelime hükmündedir. Elifin atılmasıyla da رَمَوْ كipi elde edilmiştir. Bu kip vezin olarak kodlandığında فَعَوْ olarak gösterilmelidir.

Aynı durum رَمَتْ kipi için de geçerlidir. Bu kipin de normal şartlarda فَعَلَتْ veznine uygun olarak رَمَيْتْ şeklinde telaffuz edilmesi gerekirdi. Ancak birinci maddedeki sarf kuralı gereği yâ harfi elife dönüştürülmüştür. Bunun neticesinde sakın olan ت harfi ile elif peyderpey gelmiş ve Arap dili açısından kabul edilmeyen iltikâu's-sâkineyn durumu ortaya çıkmıştır. Bu durumdan kurtulmak için iki sakinden birisinin atılması gerekmiştir. Elif illet harfi olduğundan atılması tercih edilmiştir.<sup>30</sup>

(b) قَالَ قَالَا قَالُوا قَالَتْ قَالْنَا قُلْنَا قُلْتْ... (b)

Bu örnekte de görüldüğü üzere bahse konu kural, orta harfi illetli harflerden olan ecvef fiillerde de geçerlidir. Verilen قَالَ fiili, sülâsi mucerred fiillerin birinci kalıbı olan فَعَلَ يَفْعُلُ kipine örnektir. Çekiminde görüldüğü üzere ilk beş kip herhangi bir harf kaybına uğramamışken harekeli zamirleri aldığı altıncı kip olan cem-i müenneslerden itibaren fiilin orta harfi olan elif hafzedilmiştir. Zira bu kiplerde eliften sonra gelen harf sakindir. Elif de sakın bir harf olması hasebiyle iltikâu's-sâkineyn durumu ortaya çıkmıştır. Bunun ortadan kaldırılması amacıyla illet harfi hafzedilmiştir.

Sülâsi fiillerin ikinci kalıbı olan فَعَلَ يَفْعُلُ kipine örnek teşkil eden بَاعَ يَبِيعُ fiilinde mâzî kipinin çekimi ... بَاعَتْ بَاعَا بَاعُوا بَاعَتْ بَاعَتْ بَاعَتْ بَاعَتْ ... şeklinde olup cem-i müennes kipinden itibaren elif hafzedilir. Sülâsi mucerred fiillerin üçüncü kalıbında da aynı durum geçerlidir. Bu babın örneğini teşkil eden خَافَ يَخَافُ fiilinin mâzîsi خَافَ خَافَ خَافَ خَافَ خَافَ şeklinde cem-i müennes kipinden itibaren illet hafzedilir.

Bahse konu kural ecvef fiillerin emir kiplerinde de ortaya çıkmaktadır. Örneğin; بَعَّ يَبِيعَا بِيْعُوا... fiilinden بَعَّ يَبِيعَا بِيْعُوا... şeklinde; قُلَّ قُولَا قُولُوا... fiilinden قُلَّ قُولَا قُولُوا... şeklinde; خَافَ يَخَافُ fiilinden ise خَافَ يَخَافُ... şeklinde olur. Örneklerde görüldüğü üzere müfred müzekker için بَعَّ، قُلَّ، خَافَ şeklinde illet harfi olmaksızın telaffuz edilirken sakın zamirlerin birleştiği örneklerde ise iltikâu's-sâkineynden dolayı hafzedilen illet harfler geri getirilip قُولُوا / قُولُوا قُولُوا / خَافُوا / خَافُوا şeklinde kullanılmıştır. Bunun nedeni tesniye ve cemilere bitişen zamirlerin fiillerin son harfine hareke kazandırması neticesinde elifin düşmesine neden olan iltikâu's-sâkineynin ortadan kalkmasıdır.

Bu durum orta harfi sakın illet harflerinden oluşan ecvef fiillerin cezm edatlarını almış müzari kiplerinde de aynı mantık ve gerekçelerle geçerlidir. Örneğin; كَانُ fiilinin müzari kipi normal şartlarda يَكُونُ olarak telaffuz edilirken başına cezm edatlarından birinin gelmesi halinde illet harfi düşer ve كَانُ كَانُ şeklinde telaffuz

30 Taftâzânî, Şerhu Sa'diddin, 161.

edilir. Fiilin كَم يَكُونَا كَم يَكُونَا kiplerinde olduğu gibi eğer son harfi hareke kazanır- sa hazfedilen illet harfi geri gelir. Ancak fiilin hareke kazanma hususunda dikkat edilmesi gereken detay kazanılan söz konusu hareketin geçici bir hareke olmamasıdır. Nitekim كَم يَكُونَا fiilinde ve 'كَم يَكُونَا الذِينَ كَفَرُوا' (el-Beyyine, 98/1) ayetindeki كَم يَكُونَا fiilinde her ne kadar son harfler hareke kazanmışsa da bu hareke aslı bir hareke olmadığından hazfedilmiş olan illet harfleri geri gelmemiştir. Zira kazanılan hareke bitişen harfin sakin olması nedeniyle zorunlu olarak verilmiş geçici bir harekedir. Nitekim كَم يَكُونَا fiilinde ve 'كَم يَكُونَا الذِينَ كَفَرُوا' ayetinde sakin bir harf bulunmadığından كَم يَكُونَا fiilinin son harfi hareke almamıştır.

Kuralda gözetilen en önemli detay, kelimedeki illet harfinin hangi harf olduğunu muhataba hissettiren bir uygulamanın var olmasıdır. Şöyle ki; كَلَّمَ örneğinde görüldüğü üzere eğer fiilden vâv harfi atılmışsa fiilin ilk harfine fonetik açıdan vâv harfine yakın olan ve onu anımsatan ötre hareketi verilir. Ancak كَلَّمَ fiilinde olduğu gibi eğer yâ harfi atılmışsa bu sefer de fiilin ilk harfine hazfedilen yâ harfini hissettirecek esre verilir.

Bilinmesi gereken önemli bir husus da fiilin sarf kurallarının gerektirdiği işlemlerin yapılması neticesinde harfin büründüğü son şeklinin bizi ilgilendirdiği hususudur. Bu nedenle كَلَّمَ fiili her ne kadar vâv'lı bir fiil olsa da كَلَّمَ şeklinde ilk harfin esresi ile okunur. Zira bu fiil sülâsilerin dördüncü kalıbından olup sarf kuralları gereği esreli vâv elife dönüşmüştür. كَلَّمَ kipinde ise vâv'ın esresi kendisinden önceki harfe nakledilmiş ve akabinde vâv, yâ harfine dönüştürülmüştür. Bu nedenle كَلَّمَ kipinde aslında atılan illet harfinin yâ olduğu ve baştaki esrenin yayı gösterdiğini söylemek kuralın bütünlüğü açısından uygun bir söylem olacaktır.

#### 2.4. Vâv, Yâ Harfi ile Esre Arasına Girse Hazfedilir

Söz konusu kural<sup>31</sup> temelde iki boyutlu bir tahfif barındırmaktadır. Zira bu kuralın uygulanması sonucu vâv'ın kelimedeki atılmasının yanı sıra yâ harfi kendisiyle uyumlu fonetik yapıya sahip esreye yakınlaştırılarak tahfif elde edilir. Bu kural yaygın olarak ilk harfi illet harflerinden vâv olan sülâsî mucerred fiillerin وَعَدَ kalıbından olan müzari fiil kipinde bulunur. Kuralın uygulandığı fiillere وَعَدَ ve يَمِينُ fiilleri örnek olarak verilebilir. Görüldüğü üzere mâzî kipte bulunan vâv, fiilin müzari kipinde hazfedilmiştir. Normalde Arap dilinde mâzide bulunan kök harflerin müzaride bulunması esastır. Bu esasa binaen teorik olarak bu fiillerin وَعَدَ ve يَمِينُ olarak telaffuz edilmesi gerekirdi. Ancak vâv, yâ ile esre arasına girdiğinden hazfedilmiştir.

Vâv'ın söz konusu nedenle düştüğünün en bariz göstergesi esrenin fethaya dönüştüğü meçhul kiplerde vâv'ın tekrar geri gelmesidir. Nitekim وَعَدَ ve يَمِينُ fiilleri

31 Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân*, 4: 340.

meçhul kipe dönüştürülünce esre yerine fetha gelir ve bu fiiller يُوعِدُ ve يُومِئُ olarak vâvlı bir şekilde okunur.'مَ يَدُ وَكَمْ يُوكِدُ' ayetinde<sup>32</sup> geçen fiil, bu hususa güzel bir örnek teşkil etmektedir.

## 2.5. Bir Kelimede İki Hemze Yan Yana Gelirse Sakin Olan İkinci Hemze Birinci Hemzenin Harekesine Yakın Olan İlet Harfine Dönüştürülür<sup>33</sup>

Bundan amaç, boğaz harflerinden olan hemzenin mahrecinde bulunan zorluğun bir nebze hafifletilmesidir. Bu nedenle Arap dilindeki olağan kullanımlara aykırı örnekler bulmak mümkündür. Bunun en güzel örneği sülâsi mezid fiillerden olan اُفْعَلِ babının müzari kipinden mâzide bulunan hemzenin hemze-i katı' olmasına rağmen atılmasıdır. Zira bu kalıpta müzari kipi normal şartlarda بِأَفْعَلِ olarak telaffuz edilmesi gerekirken يُفْعَلِ olarak kullanılmıştır. Hemzenin müzari kipinden atılmasının arka planında bu kalıbın müttekellim vahde kipinde iki hemze barındıracak olma durumu vardır. Bunun kanıtı da aynı kalıptan emir kipinin türetilmesi esnasında hemzenin geri getirilmesidir. اِفْعَالِ kalıbındaki değişim süreklilik kazandığından birçok kullanıcı söz konusu değişimin farkında bile değildir.

Yukarıda verilen kuralın en bariz örneği; اَمَنَّ اَمَنَّ اِيْمَانًا fiilidir. Bu fiil, اِفْعَالِ kalıbının Arap dilindeki yaygın kullanım usulüne göre kullanılması durumunda اَمَنَّ olarak kullanılması gerekirdi. Zira Arap dilinde اِفْعَالِ kalıbında kullanılan fiillerin mâzî kipleri اَفْعَلِ vezninde kullanılır. Ancak iki hemzenin telaffuzundaki zorluktan dolayı sakin olan ikinci hemze, önceki hemzenin harekesiyle uyumlu olan elife dönüştürülmüştür. اِيْمَانًا kelimesi de اِفْعَالِ kalıbının mastarı olması hasebiyle اِيْمَانًا olması gerekirken iki hemzenin bir araya gelmesi neticesinde sakin olan ikinci hemze, önceki harfin harekesiyle uyumlu olan yâ harfine dönüştürülmüştür.

Bu fiillerin emir kiplerinde de aynı durum söz konusudur. Verilen örnek fiilin emir kipi Arap dilinde fiilden emir türetme kuralı gereğince اَمِّنْ olması gerekirken iki hemzenin bir araya gelmesi neticesinde ikinci hemze birinci hemzenin harekesine uyumlu olan elife dönüştürülmüştür.

## 2.6. Vâv Sakin Mâ-Kabli Meksur, Yâ ise Sakin Mâ-Kabli Mazmum Olamaz

Arapların söz konusu uygulamasının temelinde illet harflerinin kendisinden önceki harfe uyum sağlama temayülü yatmaktadır. Sahîh harflerin harekelerinde değişim yapılamaması nedeniyle gerekli fonetik uyum, değişime açık olan illet harflerinde sağlanır. Bu nedenle (يُسَيْر ← يُوسِر) örneğinde görüldüğü gibi mâ-kabli ötre olan yâ harfi vâva dönüşür. Eğer (فَوَل ← فَوِل) örneğinde olduğu gibi vâvın mâ-kabli esre olsa vâv harfi, yâya dönüştürülür.<sup>34</sup>

32 İhlâs 112/3.

33 Hudarî, *Hâşiyetu'l-Hudarî*, 2: 196.

34 İbn Cinni, *el-Hasâ'is*, 1: 101.

## 2.7. Ötre Harekesi Vâv ve Yâ Harflerine Ağır Geldiğinden Mümkün Oldukça Ya Hazfedilir veya Nakledilir

Vâv özellikle nakıs fiillerin müzari kipinde ötre almaktadır. Ötre, hareketler arasında en ağır hareke olarak bilinir. Bu nedenle Arap dilinde kelime sonlarında veya ortalarında bulunan bu iki harfin ötreten arındırılması benimsenmiştir. Böylece aslı itibarıyla iki ötreten oluştuğu varsayılan<sup>35</sup> vâvın bir ötre daha alması engellendiği gibi fonetik yapı açısından kendisiyle uyumsuz olan yânın da ötreten arındırılması sağlanmaktadır. Bu uygulamaya şu örnekler verilebilir:

(a) رمى يرمى : Sülâsî fiillerin ikinci kalıbından olan رمى fiilinin müzari kipi normal şartlarda يرمى şeklinde kullanılmalıydı. Ancak ötre, yâ harfine ağır geldiğinden hazfedilmiş ve fiil يرمى şeklinde kullanılmıştır. يَهْدِي, يَجْزِي, يَزِي ve benzeri tüm fiillerde aynı mantık ve durum geçerlidir. Bu kural, sülâsî fiillere özgü olmayıp, يَتَدِي, يَتَجِي gibi örneklerde görüldüğü üzere mezid fiillerde de geçerlidir.

(b) يَكُونُ, يَحُولُ, يَجُوزُ : Bu fiillerin aslı يَجُوزُ şeklindedir. Vâv kelimenin ortasında olup ötre harekesini almıştır. Ancak ötrenin vâv harfine ağır gelmesi nedeniyle vâvın harekesi olan ötre, kendisinden önceki sakin harfe nakledilmiştir.

## 2.8. Vâv ve Yâ Harfleri Zaid Olan Eliften Sonra Gelirse Hemzeye Dönüşürler

Bu kuralın<sup>36</sup> nedeni hemze ile elif arasında bulunan mahreç yakınlığıdır. Eliften sonra gelen vâv veya yâ harfleri hemzeye dönüştürülerek yakın mahreçli harflerin bir araya gelmesi sağlanır. Bu durum yaygın olarak ecvef fiillerin ism-i fâil kiplerinde bulunur. Aşağıdaki örneklerde kuralın uygulanışı görülebilir:

(a) كَانُ ve قَالَ : قَانُ, كَانُ fiillerinin ism-i fâili olan قَانُ ve كَانُ kipindeki hemzeler, vâvdan elde edilmiştir. Aslında bu kipler قَاوُ ve كَاوُ şeklinde olmalıydı. Ancak vâv, ism-i fâillik anlamı katmak amacıyla fiile sonradan eklenen zaid eliften sonra geldiği için hemzeye dönüşmüştür.

(b) هَابٌ, هَابٌ : هَابٌ, هَابٌ fiillerinin ism-i fâil kipi olan bu fiillerde daha önceki örnekte de belirtildiği üzere zaid olan eliften sonra gelmesi nedeniyle örneklerde yâ harfi hemzeye dönüşmüştür, هَابٌ, هَابٌ şeklinde okunması gereken ism-i fâil kipleri, هَابٌ, هَابٌ şeklinde hemze ile kullanılmıştır.

Ancak dikkat edilmesi gereken husus, سَأَلٌ/سائل gibi köken olarak zaten hemzeli olan kiplerin bu tür örneklerle karıştırılmamasıdır. Zira ism-i fâildeki hemze, kelimenin aslı harfi olup diğer örneklerden farklı olarak yâ veya vâv harfinden elde edilmemiştir. Bu kuralın uygulanması için bir takım şartlar gerekmektedir.<sup>37</sup> Zait eliften sonra gelen illet harflerinin hemzeye dönüştürülmesi kuralının zorunlu bir

35 İbn Cinnî, *el-Hasâ'is*, 1: 98.

36 Semânîni, *Şerhu't-Tasrif*, 504; Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân*, 4: 287; Hudarî, *Hâşiyetu'l-Hudarî*, 2: 194.

37 Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân*, 4: 278.

kural olmaktan ziyade Arapların dil zevkine kalmış bir uygulama olduğu anlaşıl-  
maktadır. Zira aynı şartların olduğu مُتَّوَالٍ / مُتَّوَالٍ / مُبَايَعٍ, تَتَّوَالٍ / مُتَّوَالٍ gibi mezid örneklerde  
illet harfleri zaid eliften sonra gelmekle birlikte hemzeye dönüştürülmemiştir.

## 2.9. Yâ ve Vâv Harfleri Bir Arada Olup Birincisi Sakin Olsa Vâv Harfi Yâ Harfine Dönüştürülür

Bu kuralın<sup>38</sup> amacı, yan yana gelen farklı iki illet harfinin en hafif olana evril-  
mesi ve akabinde idgâm yapılarak telaffuzunun kolaylaştırılmasıdır. Nitekim bu  
kuralda sadece vâvın yâ harfine dönüştürülmesiyle yetinilmemiş, vâvdan elde edi-  
len yâ harfi de mevcut yâ harfi ile birleştirilerek idgâm yapılmıştır. Aşağıda verilen  
örneklerde bu aşama görülmektedir:

(a) مَرْمِيٌّ: Bu örnek, رمى fiilinin ism-i mef'ûl kipidir. Arap dilinde sülâsî fiiller-  
den ism-i mef'ûl, fiilin başına fethalı bir mim eklenip ikinci ve üçüncü harf olan  
'aynu'l-fiil ile lamu'l-fiil arasına bir vâv eklemek suretiyle مَرْمِيٌّ vezninde türetilir.  
Kural gereği رمى fiilinin ism-i mef'ûl kipinin مَرْمِيٌّ şeklinde kullanılması beklenir.  
Ancak مَرْمِيٌّ kipinde vâv sakın olup, yâ harfi ile bir arada bulunduğundan yâ har-  
fine kalb edilmiştir. Bunun neticesinde idgâm imkânı ortaya çıkmış ve yâ harfi  
idgâm edilmiştir. Ayrıca vâvın yâ harfine dönüşmesi neticesinde vâvdan önceki  
harf olan mimin harekesinin yâ harfi ile uyumlu hale getirilmesi amacıyla esreye  
dönüştürülmüştür.

(b) سَيِّدٌ: Bu kelimenin kök harfleri سَوَدٌ'dir. Aslı سَوِيدٌ'tir. Vâv ve yâ aynı kelime-  
de olup birincisi sakın olduğundan vâv yâya kalb edilerek idgâm edilmiştir.<sup>39</sup>

## 2.10. Vâv, Dördüncü veya Daha İleri Sırada Olup Mâ-Kabli Zammeli Değilse Yâ Harfine Dönüştürülür

Mevcut kural<sup>40</sup> ekseninde yapılan değişimlere örnek olarak أُعْطِيَ fiilini göster-  
mek mümkündür. Kök harfleri عَطَو olup aslı أُعْطَو'dur.<sup>41</sup> Ancak vâv direkt elife kalb  
edilmemiş, öncelikle yâ harfine dönüştürülmüştür. Fiilin mâzînin mütekelim si-  
gasında أُعْطِيَ şeklinde kullanılması da bunun kanıtı olarak gösterilebilir.

İsim olarak da مُصْطَفَى ← مُصْطَفَى ← مُصْطَفَى örneğini verebiliriz. Bu örnekte vâv dör-  
düncü sıradan sonra geldiğinden yâ harfine dönüştürülmüştür. Nitekim bu keli-  
menin tesniyesi مُصْطَفِيَانِ şeklinde yâ ile kullanılır.

38 Semânîni, *Şerhu't-Tasrîf*, 475; Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân*, 4: 313; Hudarî, *Hâşiyetu'l-Hudarî*, 2: 203.

39 Bu kelimenin kökeni hakkında Basralı ve Kûfeli gramerciler arasında farklı yaklaşımlar mevcuttur. Detaylı bil-  
gi için bk. Ebu'l-Berekât 'Abdurrahmân b. Muhammed el-Enbârî, *el-İnsâf fi mesâ'ili'l-hilâf* (Kahire: Dâru't-talâi',  
2009), 299.

40 Taftâzânî, *Şerhu Sa'diddin*, 170.

41 Taftâzânî, *Şerhu Sa'diddin*, 159, 170.

## SONUÇ

Bu çalışma neticesinde varılan sonuçları şöyle özetlemek mümkündür:

1) İlet harfleri ilke olarak başka bir illet harfine dönüşebilir. İstisnâî durumlar haricinde sahîh bir harfe dönüşmedikleri gibi sahîh harfler de illet harfine dönüşmezler.

2) Tecvit kurallarındaki değişimler Sarf bilimi açısından i'lâl olarak görülmez. Zira o tür değişimler lokal seviyede olmanın yanı sıra Kur'ân özelinde geliştirilmiş kurallardır.

3) Uygulanabilir iki kuralın şartları oluştuğunda diğer harfler ve Arapçanın genel ilkeleri gözetilerek fonetik insicama uygun kural hangisi ise ona öncelik verilir. Örneğin; دعا fiilinin ism-i fâili olan داع kipinden zamme hazfedilirken, çoğulu olan داعون kipinde ise çoğul vâvî ile uyumun sağlanması ve diğer kiplerle bir karışıklığın ortaya çıkmaması için zamme hazfedilmeyip mâ-kabline nakledilir.

4) Bir kelimedede iki kuralın uygulanma imkânı ortaya çıkarsa tahfife yani kullanım açısından en rahat ve fonetik uyuma en yakın olan kural tercih edilir. Örneğin إمَام kelimesinin çoğulu إمَامَة şeklinde kullanılırken aynı vezinde olan إمَامَة kelimesi ise çoğul yapıldığında hemze elife kalb edilerek إمَامَة şeklinde okunmuştur. Çünkü إمَام kelimesinde harekenin mimden alınıp hemzeye verilmesi ardışık gelen iki mime idgâm imkânı verirken إمَامَة kelimesinde ise idgâm söz konusu değildir.

5) Derlenen örnekler ışığında formülleştirilen kurallar, eğitim sürecinde Arapça öğrenmeyi kolaylaştıracağı gibi ön yargıların yıkılmasına da katkı sunacaktır.

## KAYNAKÇA

- Aswad, Husain. "Câhiliye Dönemi Belâgat Düşüncesinden Kesitler". *Mecelletü't-turâsi'l-Arabî* 116 (2009): 219-232.
- Birgivi, Muhammed b. Pir 'Alî. *Kifâyetu'l-muntehî 'alâ Kifâyeti'l-mubtedî*. y.y.: ts.
- Dahdâh, Antuvân. *Mu'cemu'n-nahvi'l-Arabî*. Nşr. Corc Mitrî 'Abdulmesih. Lübnan: 1996.
- Esmer, Râcî. *el-Mu'cemu'l-mufassal fi 'ilmi'l-Arabî*. Nşr. İmîl Bedî' Ya'küb. Lübnan: Dâru'l-kutubi'l-Arabî, 1997.
- Hamelâvî, Ahmed b. Muhammed. *Şeza'l-arf fi fenni's-sarf*. Thk. Nasrullah Abdurrahman. Riyad: Mektebetu'r-ruşd, ts.
- Hudarî, Muhammed b. Mustafâ b. Hasan. *Hâşiyetu'l-Hudari 'alâ İbn 'Akîl*. 2 cilt. Kahire: ts.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth 'Usmân. *el-Hasâ'is*, (I-III), thk. Muhammed 'Alî en-Neccâr. 2. Baskı. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2003.
- İmîl Bedî' Ya'küb. *Kâmûsu'l-mustalahâti'l-luğaviyye ve'l-edebîyye*. Beyrut: Dâru'l-İlm, 1987.
- Kırkız, Mustafa. "Dilbilim Tekniği Açısından Arapçanın Korunmaya Alınışı". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/1 (2010): 317-333.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim. *Tasrîfu'l-ef'âli ve'l-esmâ'*. Beyrut: Dâru'l-kitabi'l-Arabî, 1987.

- Radiyuddin, Muhammed b. Hasan el-Esterâbâdi. *ŐerhuŐ-Şâfiye*. NŞr. Muhammed Muhyiddin v.dör. Beyrut: 1982.
- Sabbân, Muhammed b. 'Alî. *HâŐiyetuŐ-s-Sabbân 'alâ Şerhi'l-EŐmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. 4 cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları/Dâru kahraman li'n-neşri ve't-tevzi', 1984.
- Semânîni, 'Umer b. Sâbit. *Şerhu't-tasrif*. Thk. İbrahim b. Suleymân el-Bu'aymi. Riyad: Mek-tebetu'r-ruşd, 1999.
- Taftâzânî, Sa'duddin Mes'ûd b. 'Umer. *Şerhu Sa'diddin 'alâ Tasrifi'z-Zencânî*. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi Yayınları, ts.